

มติชน 40 หน้า

วันศุกร์ที่ 21 มีนาคม พุทธศักราช 2540 ปีที่ 20 ฉบับที่ 6952 ราคา 7 บาท

ย้อนอดีตดูน้ำพองเน่า

ธงชัย พรรณสวัสดิ์
 เลขานุการสมาคม
 วิศวกรสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย

ข้อมูลจาก

1. "โศกนาฏกรรมฯ" โดยมูลนิธิโลกสีเขียว
2. "รายงานการประชุมกรรมการพอง ซีมูล" ของโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ
3. เอกสารลำดับเหตุการณ์ของทางราชการ

เมื่อต้นปี 2535 ในเดือนมีนาคม-เมษายน ได้ปรากฏข่าวใหญ่พาดหัวด้วยเปิงคามหน้าหนังสือพิมพ์ทุกฉบับแทบจะทุกวันเป็นระยะๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์น้ำพองเน่ารุนแรงถึงขนาดมีปลาตายข้ามจังหวัด ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนั้นมีหลายสิ่งหลายอย่างเกิดขึ้นพร้อมๆ หรือในเวลาไล่เลี่ยกัน จึงทำให้บางคนอาจสับสนถึงที่มาที่ไป มาปีนี้ พ.ศ. 2540 ครบ 5 ปี ที่เกิดโศกนาฏกรรมนี้ขึ้น จึงอยากย้อนอดีตลำดับให้ฟังว่าเกิดอะไรขึ้น เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้เราระมัดระวังอย่าให้มันเกิดขึ้นซ้ำอีกได้

ประเด็นที่ต้องชัดเจนก่อน

ช่วง พ.ศ.2534-2535 เกิดกรณีน้ำพอง (เกือบ) เน่าแบบ ต่อเนื่อง ซึ่งก็เป็นข่าวอยู่ตามลำดับแต่เป็นข่าวไม่ใหญ่ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นไม่รุนแรงมากนัก แต่ในช่วงมี.ค.-เม.ย. 35 ก็ได้เกิดกรณีเฉพาะกาล กล่าวคือน้ำเน่าในลำน้ำพอง, ซี, มูล ขนาดหนักเป็นระยะทางหลายร้อยกิโลเมตร ปลาตายลอยเป็นแพจำนวนมาก สองกรณีนี้เกิดในที่เดียวกันและเวลาใกล้เคียงกัน แต่เป็นคนละเรื่อง จึงต้องพิจารณาให้ตรงประเด็น จึงจะเข้าใจสาเหตุที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจนั้น มีดังนี้

1. เหตุทั้งหมดเกิดจากโรงงาน 3 โรงงาน ซึ่งได้แก่ โรงงาน เยื่อกระดาษ และโรงงาน น้ำตาล รวมทั้งโรงงานไม้อัด ซึ่งตั้งอยู่บนลำน้ำพองทั้งสิ้น
2. สองโรงงานหลัง (น้ำตาลและไม้อัด) อยู่ในเครือเดียวกันและ ตั้งอยู่ในที่เดียวกัน โรงงานน้ำตาลมีกากน้ำตาล (โมลาส) ซึ่งขายได้ราคาดี ปกติจะไม่ทิ้งเด็ดขาด ส่วนโรงงานไม้อัดผลิตไม้อัดจากขานอ้อย ซึ่งเป็นวัสดุทิ้งหรือเหลือจากการหีบอ้อยเพื่อทำน้ำตาล
3. โรงงาน เยื่อกระดาษ เป็นโรงงานเดี่ยวๆ ไม่เกี่ยวกับสองโรงงานแรก และตั้งอยู่เหนือน้ำขึ้นไป
4. ตำแหน่งโรงงานทั้งหมดอยู่ใต้เขื่อนอุบลรัตน์ (ดูแผนที่ ในรูปที่ 1 ประกอบ) ทว่าโรงงานเยื่อกระดาษไม่ได้ตั้งอยู่บนตลิ่งลำน้ำพอง แต่ตั้งอยู่บน ห้วยโจดซึ่งเป็นแขนงเล็กๆ ของน้ำพอง อีกที
5. เหตุการณ์น้ำพองเน่าจากทั้ง 3 โรงงาน ไม่เกี่ยวข้องกัน
6. เหตุการณ์น้ำพองเน่าครั้งใหญ่แบบปัจจุบันทันด่วน อันมีสาเหตุเนื่องจากโรงงานน้ำตาลในครั้งนั้นเกิดในเฉพาะช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน 2535 เท่านั้น แต่ก็ทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมาก ระบบนิเวศเสียหายยับเยินค่าเสียหายเหลือคณานับ
7. น้ำในห้วยโจด (แขนงของลำน้ำพอง) ในสมัยนั้นเน่าเนื่องจากโรงงานเยื่อกระดาษมานานแล้ว โดยเหตุเกิดทุกปีในช่วงหน้าแล้ง เพราะน้ำในห้วยโจดมีน้อยและอุณหภูมิสูง แต่ไม่ปรากฏว่า ลำน้ำพอง (ไม่ใช่ห้วยโจด) เน่ามากเพราะน้ำเสียจากโรงงานเยื่อกระดาษนี้
8. สาเหตุของการเน่าของสองกรณีนี้เป็นคนละอย่าง ซึ่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ของโรงงานน้ำตาลเป็นเหตุการณ์เฉพาะกาล ส่วนของโรงงานเยื่อกระดาษเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่อง
9. กากน้ำตาลเป็นผลพลอยได้จากการผลิตน้ำตาล มีราคาสูง ผู้ลงทุนหรือผู้ประกอบการจะไม่ปล่อยทิ้งโดยไม่จำเป็นหรือไม่มีเหตุสุดวิสัย กากน้ำตาลปกติจึงไม่ใช่ น้ำเสีย แต่กากน้ำตาลนี้ถ้าทิ้งลงน้ำจะทำให้เน่าเน่าได้อย่างมาก เพราะมีความเข้มข้นสูง
10. โรงงานน้ำตาลมีระบบบำบัดน้ำเสียเป็นบ่อจำนวน 4 บ่อ ปกติใช้งานได้ดี ไม่มีรายงานว่ามีปัญหา

หรือทำให้น้ำพองเน่าจากน้ำเสียส่วนนี้

11. โรงงานเยื่อกระดาษในขณะนั้นใช้วัตถุดิบคือไม้ไผ่ ปอแก้วและยูคาฯ มีระบบบำบัดน้ำเสียที่ทันสมัยแบบแอกทิเวเตดสลัดจ์ ซึ่งเป็นระบบที่ใช้กันแพร่หลายทั่วโลก และได้รับการออกแบบจากผู้เชี่ยวชาญที่เป็นที่ยอมรับกันในระดับนานาชาติเลยทีเดียว แต่ขนาดและ/หรือการเดินระบบบำบัดอาจไม่เหมาะสม ซึ่งอาจทำให้มีปัญหาบ้างที่ไม่ได้มาตรฐานในบางครั้ง รวมทั้งค่าสารแขวนลอยในช่วงนั้นก็เกินมาตรฐานด้วย

12. มีข้อสังเกตว่า ถึงแม้ว่าน้ำทิ้งจากโรงงานเยื่อกระดาษจะได้มาตรฐานกระทรวง ในขณะนั้น (บีโอดี ไม่เกิน 100 ม.ก./ล. น้ำในห้วยโจดก็ยังคงเน่าเพราะห้วยโจดเป็นลำน้ำขนาดเล็กมาก อัตราเจือจางจึงน้อยมากตามไปด้วย (บีโอดีในห้วยโจดหลังเจือจางอาจสูงได้ถึง 10-15 ม.ก./ล. ซึ่งทำให้ DO หรือออกซิเจนในลำน้ำ

ลดลงเหลือศูนย์ อันทำให้เน่าและปลาตายได้) แต่ขอชี้ว่าห้วยโจดไม่ใช่ลำน้ำพอง

13. มีโรงงานสุราของทางการตั้งอยู่บนน้ำพองเช่นกัน แต่มีระบบบำบัดน้ำเสียที่ใช้ได้ผล และมีบ่อกักเก็บมากพอจนไม่ปล่อยน้ำทิ้งออก จึงไม่ปรากฏมีข่าวเกี่ยวกับปัญหาน้ำเน่าเสียจากโรงงานแห่งนี้

รูปที่ 1 ลำน้ำพอง และ ตำแหน่งโรงงานบางแห่ง

สรุปลำดับเหตุการณ์น้ำพองน้ำครั้งใหญ่ (2535)

รูปที่ 2 ประกอบ

13 มี.ค. เกิดเพลิงไหม้ที่โรงงานไม้อัด เวลา 19.00 น. พนักงานในโรงงานใช้เวลาดับเพลิง 7 ชั่วโมง และ สูบเลี้ยงน้ำโรงงานต่ออีก 2 วัน

14-15 มี.ค. ช่วงนี้ ผู้เขียนคาดเดา (ในภายหลัง) โดยหลักวิชาการว่าเกิดเหตุการณ์ดังเก็บกากน้ำตาลหรือโมลาสแตก เนื่องจากเกิดความร้อนจากเพลิงไหม้โรงงานไม้อัดซึ่งอยู่ติดกัน รวมทั้งเกิดจากการเก็บกากน้ำตาลในถังในปริมาณมากกว่าที่ออกแบบตั้งไว้ เพราะมีการผลิตมากขึ้นกว่าปกติ ดังจึงรับไม่ได้ ผู้เขียนได้คำนวณในภายหลังพบว่า ความสกปรกของน้ำเสียจากกากน้ำตาล (จำนวน 6,000 ลบ.ม., มูลค่า 6.7 ล้านบาท) ส่วนนี้มีค่าความสกปรกเทียบเท่ากับน้ำเสียจากประชาชนประมาณถึง 4 ล้านคน แต่ในขณะนั้นไม่มีผู้ใดทราบข้อเท็จจริง ซึ่งก็น่าเห็นใจต่อผู้ที่เกี่ยวข้องการมองย้อนหลังไปนั้น ง่ายต่อการวิเคราะห์ข้อมูลให้

ได้ความจริงกว่าในวันที่เกิดเหตุโดยตรง

16 มี.ค. โครงการส่งน้ำหนองหวาย (ที่รับน้ำจากฝายหนองหวาย ของกรมชลประทาน) รายงานว่า น้ำพองน้ำ มีกลิ่นเหม็น น้ำมีสีเข้มปลาลอยขึ้นสู่ผิวน้ำ ฝายหนองหวายนี้อยู่ใต้โรงงานเชื้อกระดาษ แต่อยู่เหนือน้ำของโรงงานน้ำตาล+ไม้อัด น้ำเน่าตามที่รายงานของวันนี้จึงน่าจะมาจากโรงงานเชื้อกระดาษ (ไม่ใช่มาจากโรงงานน้ำตาล) ซึ่งบังเอิญมาเกิดขึ้นในช่วงน้ำเน่าใหญ่จากที่มีกากน้ำตาลทะลักลงน้ำพองพอดี

17 มี.ค. - มีรายงานข่าวว่า กรอ. (กรมโรงงานอุตสาหกรรม) ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่า เกิดเพลิงไหม้ที่โรงงานไม้อัดที่ขอนแก่น (เป็นที่น้ำสังเกตุว่าหลังไปแล้วถึง 4 วัน)

- ปลาดายเต็มผิวน้ำ ระยะทางยาว 40 ก.ม. ในลำน้ำพอง

- การประปา น้ำพองหยุดผลิตน้ำ เพราะน้ำเน่า ไม่สามารถนำน้ำในลำน้ำพองมาทำน้ำประปาได้

18-19 มี.ค. - การประปาขอนแก่นหยุดผลิตเพราะน้ำเน่า

- ผู้ว่าฯ ขอนแก่น แถลงว่า น้ำเน่าเพราะน้ำดับเพลิงจากโรงงานไม้อัด ชะเออน้ำเสียลงน้ำพอง จึงเกิดภาวะเน่าขึ้น (ทราบภายหลังว่าไม่จริงตามนี้)

- จังหวัดขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ปล่อน้ำดีจากเขื่อนอุบลรัตน์มาไล่น้ำเสีย

- มีผู้สงสัยว่าน้ำพองเน่าเน่าจะมาจากกากน้ำตาล เพราะโรงงานระดมซ่อมถังโมลาส (กากน้ำตาล) มาก่อนหน้านี้

- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เริ่มปล่อน้ำดีจากเขื่อนอุบลรัตน์มาไล่น้ำเสีย

20 มี.ค. - หนังสือพิมพ์ลงข่าวน้ำพองเน่ามาก (หลังจากเน่ามากจนปลาลอยตัวหงายต้องเป็นจำนวนมากมา 5 วันแล้ว)

22-25 มี.ค. น้ำเน่าชายดวลลงมาถึงจังหวัดมหาสารคาม (ลำน้ำชี)

- น้ำในลำน้ำพองใน จ.ขอนแก่นหายเน่า เพราะน้ำเสียถูกนำดีจากเขื่อนอุบลรัตน์มาผลักให้ไหลผ่านพื้นที่เขตจังหวัดไปแล้ว (ใช้เวลาในช่วงนี้ประมาณ 10 วัน)

24 มี.ค. - รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม

สั่งให้ตรวจสอบเรื่องถังโมลาสแตกในโรงงานน้ำตาลว่าเท็จจริงเป็นอย่างไร (แสดงว่าหลังจากเหตุเกิด 10 วันแล้ว เริ่มเกิดความสงสัยในรายงานขึ้นต้น)

- อุตสาหกรรมจังหวัดส่งรายงานเข้า กรอ.

25 มี.ค. อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม สรุปตามรายงานของอุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่น เสนอต่อปลัดกระทรวงฯ ว่า น้ำเน่าในเหตุการณ์รุนแรงนี้เกิดเพราะน้ำดับเพลิงจากโรงงานไม้อัด (ภายหลังพบว่าไม่จริง เจ้าหน้าที่อ้างว่า เพราะโรงงานปกปิดข้อมูลเอาไว้ จึงสรุปผิด)

26 มี.ค. น้ำเน่าถูกลำไปจนถึงจังหวัดร้อยเอ็ด

27 มี.ค. - ผู้อำนวยการกองตรวจสิ่งแวดล้อมของกรมโรงงานอุตสาหกรรม สรุปตามรายงานว่า สาเหตุน้ำพองเน่าน่าจะมาจากน้ำดับเพลิงโรงงานไม้อัด ไม่ใช่จากโรงงานน้ำตาล (ซึ่งภายหลังพบว่าไม่จริงอีกเช่นกัน)

- ผู้ว่าการการประปาภูมิภาคแถลงความเสียหายของระบบประปา

- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ส่งเจ้าหน้าที่ไปเก็บตัวอย่างน้ำมาตรวจวิเคราะห์

28 มี.ค. - เจ้าหน้าที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมกลับจากการสำรวจภาคสนาม ยังสรุปเช่นเดิม คือกล่าวว่ น้ำพองน้ำครั้งนี้เกิดจากน้ำดับเพลิงโรงงานไม้อัด

- ภาวะการณ้ำเน่าไหลเข้าถึงจังหวัดยโสธร รวมเป็น 4 จังหวัดแล้ว

30 มี.ค. กรมโรงงานอุตสาหกรรมให้สำรวจยืนยันสาเหตุอีกครั้ง หลังจากเกิดเหตุกว่าครึ่งเดือน

31 มี.ค. - อุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่น หลังจากมีข้อมูลเพิ่มเติมได้รายงานด่วนโดยโทรสาร พร้อมสันนิษฐานใหม่ว่า ถ้าน้ำพองเน่าจะเกิดจาก การล้างถังเก็บกากน้ำตาล และน้ำล้างส่วนนี้ไหลลงลำน้ำพอง

- คณะรัฐมนตรีประชุมเรื่องนี้อย่างไม่เป็นทางการ (หมายเหตุ : ปัญหารุนแรงทางด้านมลพิษและสิ่งแวดล้อม ยังได้รับความสนใจจากผู้บริหารประเทศค่อนข้างน้อยในยุคสมัยนั้น จึงใช้เวลาถึง 18 วัน กว่าที่จะประชุมและก็ประชุมอย่างไม่เป็นทางการด้วย)

- อธิบดีกรมประมงแถลงว่า พบโมลาสน้ำตาลในน้ำ จึงจะฟ้องร้องโรงงานน้ำตาลขอเรียกค่าเสียหาย

- ภาวะน้ำเน่าเข้าถึงอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ด้วยความเร็ว 1.5 ก.ม./ชม.

1 เม.ย. - กรมโรงงานอุตสาหกรรมสั่งปิดโรงงานไม้อัด (หลังจากเกิดเหตุ 18 วัน)

- กระทรวงมหาดไทยให้การประปาภูมิภาคฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายได้

- กรมโรงงานอุตสาหกรรมแจ้งผู้ว่าฯ ขอนแก่น ให้ดำเนินคดีกับโรงงานน้ำตาลที่ปล่อน้ำทิ้งไม่ได้มาตรฐาน ลงลำน้ำพอง (ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นผู้ทำให้น้ำเน่าทิ้งแม่น้ำ)

2 เม.ย. - ที่ประชุมกรมโรงงานอุตสาหกรรมสันนิษฐานว่า น้ำพองเน่าจะเกิดจาก การรั่วไหล ของกากน้ำตาลจากถังเก็บ

- กรมโรงงานอุตสาหกรรมส่งรุดห้องปฏิบัติการ (lab) เคลื่อนที่ ไปสำรวจภาคสนาม หลังเกิดเหตุแล้ว 20 วัน

3 เม.ย. - น้ำเสียถึงปากลำน้ำชีและบริเวณลำน้ำมูลมาถึงจุดนี้ได้มีการเจือจางจากน้ำในแม่น้ำมากแล้ว ความรุนแรงของการเน่าได้ลดลงมา แต่แม่น้ำยังมีสีน้ำตาลอย่างเห็นได้ชัด

- การประปาภูมิภาคแจ้งความให้เอาผิดต่อโรงงานน้ำตาล
- สมาคมเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสช.) มีความเห็นว่า อัยการควรยื่นฟ้องความผิดทุกมาตราทุกข้อหาในคราวเดียวกัน
- ชาวบ้านช่วยเหลือปลา โดยจับปลาขึ้นมาใส่บ่อหรือภาชนะอื่น เพื่อหลีกเลี่ยงการอยู่ในน้ำเน่า
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ แจ้งว่า ช่วงนี้ปล่อยน้ำระบายออกจากเขื่อนมากกว่าปกติถึง 1 เท่า (100 ลบ.ม./วินาที หรือ เกือบ 10 ล้าน ลบ.ม./วัน) ทำให้น้ำเก็บสำรองเหลือเพียง 52% ของความจุอ่าง
- อุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่นมีบันทึกว่า ไม่พบรอยแตกรั่วของถังเก็บกักกากน้ำตาล ยืนยันว่าน้ำพองเน่าเกิดจาก น้ำล้างถัง เก็บโมลาส (กากน้ำตาล) และไหลล้นลงน้ำพอง เพราะมีน้ำดับเพลิงที่โรงงานไม่อัดไหลมาปะปนหรือรวมกับน้ำนี้ จึงทำให้ล้นบ่อเก็บกัก (พบภายหลังว่าไม่จริง)
- กรมโรงงานอุตสาหกรรมประชุมและสรุปว่า น้ำพองเน่าจะเกิดจากกากน้ำตาล ไหลลงน้ำพอง เพราะ ถังเก็บกากน้ำตาลแตก การสำรวจภายหลังพบว่ามีการปะรอยแตกของถังเก็บโมลาส รวมทั้งมีการทา

- สีทับ และได้กลบร่องดินที่กากน้ำตาลไหลบ่าลงลำน้ำพอง
- กรมโรงงานอุตสาหกรรมแจ้งปลัดกระทรวงฯ ให้ปิดโรงงานน้ำตาล 180 วัน เพราะโรงงานจงใจปกปิดความจริง จึงแก้ไขเหตุการณ์ไม่ทันการ ตรงนี้มีข้อสังเกตว่าคำสั่งนี้ไม่ได้สั่งปิดโรงงานเพราะปัญหาน้ำเสียด้วยในช่วงนั้นน้ำทิ้งจากโรงงานน้ำตาลไม่เสียหรือมีไม่มากแล้ว จึงไม่เป็นปัญหาโดยเงื่อนไขทางกฎหมายอีกต่อไปแล้ว
- 4 เม.ย. - กรมโรงงานอุตสาหกรรมสั่งปิดโรงงานน้ำตาล 180 วัน
- บริษัทประกันฯ บอกว่า การที่ลำน้ำธรรมชาติเน่าเสียนั้นไม่อยู่ในเงื่อนไขการคุ้มครองของการประกัน
- น้ำเสียถึงปากน้ำชี บ้านขอนแก่นไม่ขุ่น
- 7 เม.ย. - น้ำเสียในลำน้ำมูลสลายตัวหมดแล้ว
- 8 เม.ย. - น้ำมูลปกติ
- (รวมเน่าเน่า 23 วัน ผ่าน 5 จังหวัด)

สภาวะการณ์น้ำเน่าจากโรงงานเยื่อกระดาษ (ในช่วงปี 2535)

เหตุการณ์น้ำเน่าที่เกิดจากโรงงานเยื่อกระดาษนั้น เป็นเรื่องขีดเชื้อที่เกิดมานานแล้ว ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์น้ำพองเน่าใหญ่ เหตุการณ์ทั้งสองนี้ไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์กันใดๆ นอกจากว่าเกิดในลำน้ำเดียวกัน และในช่วงคาบเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ก็เท่านั้น ค่อไปนี้เป็นข้อมูลของกรณีนี้

1. โรงงานเยื่อกระดาษแห่งนี้ผลิตเยื่อกระดาษจากไม้ไผ่ ปอแก้ว ชูคาฯ
2. อยู่ได้เขื่อนอุบลรัตน์ประมาณ 18 ก.ม. ตั้งอยู่บนลำน้ำห้วยโจด (แขนงลำน้ำขนาดเล็กอยู่ห่างจากลำน้ำพองไป 3-4 ก.ม.)
3. เริ่มโครงการเมื่อ พ.ศ. 2518 ได้รับใบอนุญาต ในปี พ.ศ. 2525
4. กำลังผลิตในขณะนั้นเท่ากับ 300-330 ตัน/วัน ปริมาณน้ำเสีย 43,000 ลบ.ม./วัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นปริมาณที่สูงมาก เทียบเท่ากับปริมาณน้ำเสียจากชุมชนประมาณ 220,000 คน
5. น้ำทิ้งหลังการบำบัดด้วยระบบเอเอส (บวกบ่อกักเก็บอีก 3 บ่อ ซึ่งจุ 27,000 ลบ.ม. และสร้างเสร็จเมื่อตุลาคม 2534) ได้ไหลลงห้วยโจดซึ่งมีน้ำน้อยมากในหน้าแล้ง จึงเกิดเหตุการณ์น้ำในห้วยโจดเน่าทุกปี มาตรฐานน้ำทิ้งของกรมโรงงานอุตสาหกรรมขณะนั้น กำหนดให้บีโอดีไม่เกิน 100 ม.ก./ล. สำหรับโรงงานกระดาษ แต่โรงงานทำได้ 30-35 ม.ก./ล. ซึ่งดีกว่ามาตรฐาน (ถ้าจับประเด็นโดยนักนิเวศศาสตร์ โรงงานจะหลุดพ้นจากความรับผิดชอบ แต่ถ้าจับประเด็นโดยวิศวกรรมศาสตร์, สังคมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ โรงงานก็ยังคงควรต้องรับผิดชอบอยู่)
6. น้ำทิ้งมีสีขุ่น และมีกลิ่นเหม็นจัดของก๊าซไข่เน่า ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 ชาวบ้านร้องเรียน เพราะระบบประปาท้องถิ่นผลิตน้ำไม่ได้ด้วยสาเหตุจากน้ำดิบเน่า โปรดสังเกตว่าเหตุการณ์ร้องเรียนนี้เกิดขึ้นในปี 2534 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเรื่องนี้ไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์น้ำเน่าใหญ่ในปี 2535
7. น้ำทิ้งจากโรงงานมีของแข็งแขวนลอย (เอสเอส) มาก จึงทำให้ห้วยโจดซึ่งเป็นลำน้ำสาธารณะขนาดเล็กตื้นเขิน (จากลึก 3 เมตร เหลือเพียง 1 เมตร) โรงงานต้องขุดลอกเป็นประจำทุกปี
8. จากกระแสแรงกดดันต่อเนื่องของสังคมอันเนื่องมาจากเหตุการณ์น้ำเน่าใหญ่ 5 จังหวัด วันที่ 28 เม.ย. พ.ศ. 2535 ผู้ว่าฯ ขอนแก่น จึงสั่งห้ามปล่อยน้ำเสียจากโรงงานกระดาษลงลำน้ำสาธารณะ 60 วัน ทั้งที่ตามหลักวิชาการแล้วน้ำเสียจากโรงงานกระดาษ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการที่น้ำเน่าใหญ่ในครั้งนั้น ทั้งนี้โรงงานอาจใช้วิธีเก็บกัก

น้ำเสียไว้ในโรงงานได้ โดยยังสามารถทำการผลิตได้ตามปกติถ้าไม่ปล่อยน้ำเสียออกมา

9. กรอ.อนุญาตให้โรงงานเยื่อกระดาษทดลองผลิต เพื่อทดสอบระบบบำบัดน้ำเสีย โดยกำหนดให้สิ้นสุดการทดลองในช่วงสิ้นเดือน มิ.ย. 35

10. ผลวิเคราะห์ของน้ำทิ้งจากโรงงานกระดาษในช่วงนั้น

5 เม.ย. 35 บีโอดี (BOD) 31.2 ม.ก./ล. มาตรฐาน 100 ม.ก./ล. ผ่านเกณฑ์

ของแข็งแขวนลอย (SS) 128 ม.ก./ล. มาตรฐาน 30 ม.ก./ล. ไม่ผ่าน

16 เม.ย. 35 บีโอดี (BOD) 31 ม.ก./ล. ผ่านเกณฑ์

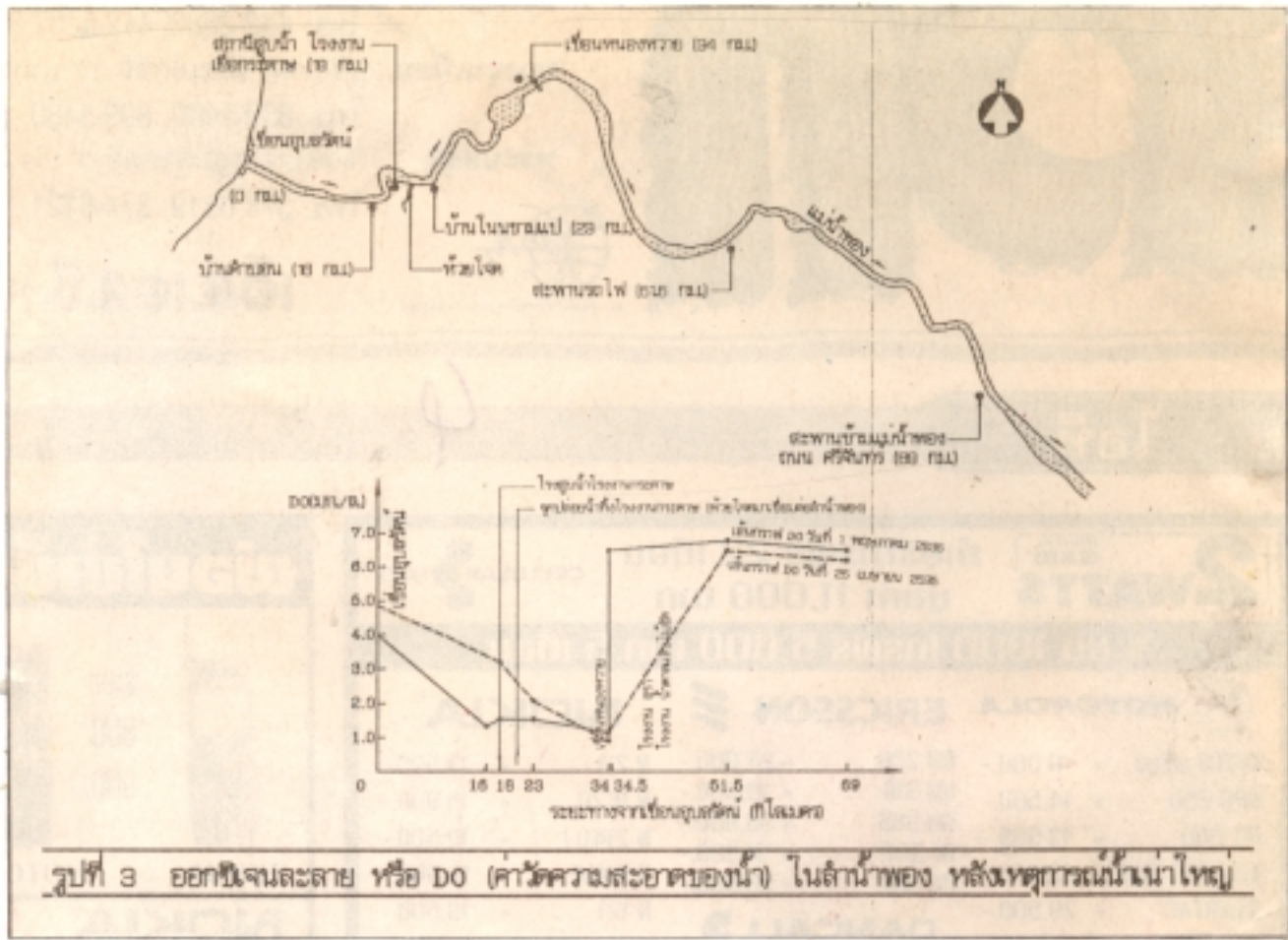
ของแข็งแขวนลอย (SS) 120 ม.ก./ล. ไม่ผ่าน

หมายเหตุ : บีโอดีเป็นสารมลพิษที่ทำให้เน่าเน่าของแข็งแขวนลอยก็ทำให้เน่าได้ แต่มักใช้พิจารณาในด้านทำลำน้ำตื้นเขินขึ้นมากกว่า

11. ในช่วงนั้นโรงงานมีปัญหามลพิษอากาศด้วย (กลิ่นเหม็น) ชาวบ้านในบริเวณนั้นจึงมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อโรงงาน

12. หลังจากเหตุการณ์น้ำเน่าใหญ่ผ่านพ้นไปแล้ว ได้มีการเก็บข้อมูลสภาพของลำน้ำพองเพิ่มขึ้นอีก (ในวันที่ 25 เม.ย. และ 1 พ.ค. 2535) รูปที่ 3 พบว่าน้ำพองอยู่ในสภาพไม่ตื้นเขินอยู่แล้ว ก่อนมาถึงโรงงานกระดาษด้วยซ้ำ (ค่า DO หรือออกซิเจนละลายน้ำประมาณ 1.8-3.5 ม.ก./ล.) ซึ่งต่ำกว่าน้ำระบายจากเขื่อน ซึ่งมีค่า DO. 4-5

ม.ก./ล. และโดยปกติแล้วค่านี้ในน้ำสะอาดควรอยู่ในช่วง 7-7.5 ม.ก./ล.) แต่น้ำทิ้งจากโรงงานเยื่อกระดาษก็ทำให้น้ำในลำพองเลวลงไปอีก (ค่า DO เหลือประมาณ เพียง 1 ก.ม./ล. ก่อนหน้าฝายหนองหวาย) ก่อนที่น้ำจะได้รับออกซิเจนเพิ่มเติมจากการหล่นกระจายหลังฝายหนองหวาย (ค่า DO เพิ่มขึ้นเป็น 7 ม.ก./ล. ซึ่งเป็นค่าปกติของน้ำสะอาด)

รูปที่ 3 ออกซิเจนละลาย หรือ DO (ค่าวัดความสะอาดของน้ำ) ในลำน้ำพอง หลังเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่

ประเด็นที่ต้องพิจารณา

หากเรานำเหตุการณ์ที่ไม่ควรเกิดขึ้นครั้งนั้น มาพิจารณาทบทวนดูกันใหม่ และลองคิดย้อนไป ดูว่า หากเราจะแก้ปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จแล้วจะมี ผลกระทบอื่นๆ ตามมาหรือไม่ อย่างไร จะได้ข้อสรุปดังนี้

กรณีโรงงานน้ำตาล

1. หากมีการสั่งปิดโรงงานน้ำตาลอย่างถาวร ในช่วงนั้น จะมีผลกระทบและข้อพิจารณาดังนี้
 - ก) เป็นตัวอย่างแก่โรงงานอื่นๆ ให้ระวังต่อ ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเข้มงวดขึ้น
 - ข) ชาวไร่อ้อยในขอนแก่นและอีกหลายจังหวัดคดงาน เกิดปัญหาสังคมและเศรษฐกิจตามมา
 - ค) พันธุ์ปลาและความหลากหลายของสายพันธุ์ใน ลำน้ำพอง ชี และมูล ก็ยังไม่กลับคืนมาได้ง่ายๆ
 - ง) ชาวบ้าน ประชาชนรู้สึกได้รับความเป็นธรรม

2. การที่โรงงานน้ำตาลปกปิดความจริง จนรัฐ

- แก้ไขหรือบรรเทาปัญหาไม่ทันการนั้น
- จะมีมาตรการป้องกันอย่างไรในอนาคต?
 - มาตรการลงโทษแก้ไขได้จึงเหมาะสม?
 - ครบคำสั่งปิด 180 วัน โรงงานเปิดได้ใหม่ จะยุติธรรมต่อระบบนิเวศของชาติที่สูญเสียไปหรือไม่?

3. ให้โรงงานน้ำตาลชดใช้ค่าเสียหายทั้งหมด รวมทั้งจากการเสียหายของระบบนิเวศ

- เป็นไปได้หรือไม่?
- ราคาค่าเสียหายแพงมากจนประเมินไม่ได้
- หากโรงงานต้องล้มละลายต้องปิดกิจการ จะเป็นผลดีผลเสียต่อส่วนรวมของสังคมไทยอย่างไร?

4. การฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายในด้านระบบนิเวศน์ที่เสียไปจากเหตุการณ์ดังกล่าว

- มูลค่างานหาศาล ไม่มีใครสามารถประเมินความเสียหายได้อย่างยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย
- ไม่มีผู้เสียหายตรงเพราะแต่ละคนไม่ใช่เจ้าของแม่น้ำ ดังนั้น กรณีในแง่กฎหมายประชาชนจะฟ้องร้องไม่ได้ เพราะไม่ใช่ผู้เสียหายหรือพิสูจน์ไม่ได้ว่าคนเสียหาย
- จะอุดรูโหว่ตรงนี้ได้อย่างไร?
- หากชาวบ้านฟ้องร้องแล้วขาดทักษะและความรู้ในการฟ้องร้อง จะมีวิธีการอย่างไรดี องค์กรเอกชนช่วยฟ้องร้องแทนได้หรือไม่?

กรณีโรงงานเยื่อกระดาษ

1. น้ำในห้วยโจดในขณะนั้นถึงอย่างไรก็ยังนำ แม่น้ำทิ้งจากโรงงานกระดาษจะได้มาตรฐาน (บีโอดีไม่เกิน 100) เพราะน้ำในห้วยโจดมีปริมาณน้อยมาก เมื่อเทียบกับปริมาณน้ำเสีย ซึ่งมีจำนวนมหาศาลจนเทียบกับคนได้กว่า 2 แสนคน
 - ควรที่ กรอ.ออกประกาศหรือกฎกระทรวงฯ ฉบับพิเศษ บังคับใช้เฉพาะกรณีนี้ ให้มีมาตรฐานน้ำทิ้งเข้มงวดกว่ามาตรฐานกลางที่ใช้ทั่วประเทศ กรอ.ทำแล้วแต่กำหนด BOD - 20, SS - 30 ซึ่งผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์ว่า แม้มาตรฐานนี้จะเป็นมาตรฐานเข้มงวดที่สุด ที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมเคยกำหนดมา แต่ก็แก้ไขปัญหาน้ำเน่าในห้วยโจดไม่ได้ ถ้าต้องการแก้ปัญหาจริงๆ ต้องกำหนดมาตรฐานเข้มงวดกว่านี้ หรือใช้วิธี Water management (WM) หรือ PPP (Polluter Pays Principle) เข้าช่วย
2. ถ้ามีการสั่งปิดโรงงานกระดาษทั้งอย่างถาวรและชั่วคราวในขณะนั้น มีผลกระทบดังนี้
 - ก) ชาวบ้านที่ปลูกปอและขายแรงงาน ต้องเดือดร้อนแน่ ขาดอาชีพ คดงาน

ข) แต่ชาวบ้านทำขี้มีน้ำสะอาดมาทำประปา
และใช้ในการเกษตร

ค) การผลิตกระดาษในประเทศทำได้น้อยลง
ซึ่งจะมีผลกระทบคือทั้งประเทศในแง่ของดุลการ
ค้า และสภาวะสังคมเศรษฐกิจโดยรวม

ง) แต่ชาวบ้านใกล้เคียงโรงงานกระดาษจะไม่
ต้องทนต่อมลพิษอากาศอีกต่อไป

จ) ผลกระทบต่อบรรยากาศการลงทุนต้องมี
แน่ สิ่งนี้คุ้มหรือไม่คุ้ม ต้องหาผู้เชี่ยวชาญมา
พิจารณาแบบเป็นองค์รวม

ฉ) ประชาชนรู้สึกได้รับความยุติธรรม

การแก้ไขแบบสุดขั้ว

หากเราใช้เหตุการณ์สองครั้งนี่มาใช้วิเคราะห์
และนำไปถึงซึ่งมาตรฐานการห้ามสร้างโรง
งานรึมน้ำพอง และได้เชื่อมอุบลรัตน์อย่างถาวร
และตลอดไป คำถามและข้อคิดจากมาตรการนี้คือ

- เป็นไปได้หรือไม่ ? คนในท้องถิ่นจะยอมรับ
หรือไม่?

- ถ้าทำได้แล้วเศรษฐกิจท้องถิ่นและระดับชาติ
เกิดความเสียหาย เราจะหลีกเลี่ยงหรือแก้ไขปรับ

ปรุกันได้อย่างไร?

- ข้อดีจากการแก้ไขโดยวิธีนี้คือ จะไม่มีปัญหา
น้ำเน่าเสียเพิ่มขึ้นจากเดิมอีกต่อไป

คำถามและข้อวิเคราะห์นี้คงไม่มีคำตอบที่เบ็ด
เสร็จ หรือตายตัวในตัวของมันเอง ผู้เขียนได้สรุป
รายงานนี้ขึ้นมา เพื่อประโยชน์แก่การวางแผน
ป้องกันอุบัติเหตุที่ตนเองนี้ในอนาคต โดยใช้วิชา
ญาณทางวิชาการเข้าช่วยวิเคราะห์ มิได้มีจุดประ
สงค์จะทำให้ผู้ใดเดือดร้อน หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง
จากการกระทำในอดีต แต่เราก็ต้องช่วยกันคิดค้น
หาคำตอบสำหรับหลายๆ คำถามที่ผู้เขียนได้ทิ้งไว้
ไม่เช่นนั้นแล้ว หากเหตุการณ์ที่ตนเองนี้เกิด
ขึ้นอีก แม้จะไม่ใช้ด่านน้ำพองอีกก็ตาม แล้วเราจะ
ตอบลูกหลานเราได้อย่างไรว่า เราไม่ได้เรียนรู้จาก
ประสบการณ์อันเลวร้ายนี้กันเสียหรือ?